

УДК 658.152: [005.411 + 005.54]: 664.8.013(477)

С. М. Дідух,

к. е. н., доцент кафедри економіки промисловості,

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЛОДООВОЧЕВИХ КОНСЕРВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

S. Didukh,

Candidate of Economic Sciences, Department of Industrial Economics,

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa

WAYS OF FORMATION AND REALIZATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF THE FRUIT AND VEGETABLE CANNING ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті розглянуто можливі напрями формування та реалізації інвестиційного потенціалу плодоовочевих консервних підприємств у сучасних умовах з огляду на те, що глобальний характер негативних факторів формування інвестиційного потенціалу не може бути подоланий при низькому рівні інтегрованості підприємств галузі. Вказано переваги та недоліки кожного напрямку удосконалення організаційних форм функціонування консервних підприємств. Обґрунтовано необхідність впровадження кластерної моделі розвитку плодоовочевих консервних підприємств із метою реалізації наявних інвестиційних можливостей.

Визначено потенційний позитивний вплив кластеризації на усіх учасників процесу, який полягатиме у підвищенні продуктивності підприємств, більш ефективному впровадженні інновацій та передового досвіду, зниженні витрат на придбання нових технологічних рішень, вирішенні сировинної проблеми, а також підвищенні зайнятості населення тощо. Запропоновано та обґрунтовано алгоритм створення плодоовочевого кластеру, що складається із семи етапів, реалізація яких має бути покладена на ініціатора створення кластеру.

The article examines possible ways of formation and realization of investment potential of fruit and vegetable canning enterprises in modern conditions due to the fact that the global nature of negative factors of the investment potential can not be overcome at a low level of integration of the industry. We have specified advantages and disadvantages of each directions of improvement of organizational forms of functioning canning companies. We substantiated the necessity of introduction of cluster model of development of fruit and vegetable canning enterprises to implement existing investment opportunities.

We determined the positive impact of clustering on all stakeholders, such as increasing the productivity of enterprises, effective implementation of innovation and excellence, lowering the cost of acquisition of new technological solutions, solving resource problems, increasing employment and so on. We proposed and substantiated the algorithm of creation the fruit and vegetable cluster, which consists of seven stages, the implementation of which should be entrusted to the initiators of the cluster.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, плодоовочеві консервні підприємства, кластерна модель розвитку, плодоовочевий кластер.

Key words: investment potential, fruit and vegetable canning industry enterprises, cluster development model, fruit and vegetable cluster.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання підприємства вимушені швидко трансформувати свою стратегію розвитку, підлаштовуючись під зміни зовнішнього середовища, втрату традиційних ринків збуту, зменшення обсягу внутрішнього

ринку та посилення конкуренції. При цьому підприємства відчують гострий дефіцит фінансових ресурсів, тому мають робити акцент у першу чергу на організаційно-економічних заходах, які не потребують значних інвестицій.

ПЛОДООВОЧЕВІ КОНСЕРВНІ ПІДПРИЄМСТВА

України відіграють важливу роль у контексті продовольчої безпеки країни. Однак динаміка розвитку даного виду виробництва має негативний характер через цілу низку причин, не зважаючи на значний рівень інвестиційного потенціалу. Тому актуальною науковою задачею є пошук та обґрунтування ефективних напрямів формування та реалізації інвестиційного потенціалу плодоовочевих консервних підприємств України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню проблем формування та використання інвестиційного потенціалу присвячено ряд наукових робіт відомих учених: О.Ф. Балацького, Р.М. Бойчука, П.А. Веригіна, М.В. Гудзь, І.З. Должанського, Н.С. Краснокутської, О.І. Лайко, М.Ф. Маскулова, П.В. Осіпова, Ф.С. Тумусова, А.С. Федоніна, Г.В. Хомкалова, А.В. Цуреліна, Г.К. Ялового.

Разом з тим, динамічна зміна зовнішнього середовища є причиною того, що чимало методичних підходів до формування та реалізації інвестиційного потенціалу не відповідають сучасним умовам України та не адаптовані до особливостей розвитку окремих галузей та видів виробництв.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити та дослідити основні напрями формування та реалізації інвестиційного потенціалу плодоовочевих консервних підприємств України шляхом удосконалення організаційних форм функціонування господарюючих суб'єктів

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз факторів формування інвестиційного потенціалу підприємств плодоовочевого консервного виробництва виявив наявність системного протиріччя: глобальний характер негативних факторів впливу на інвестиційний потенціал при низькому рівні інтегрованості підприємств галузі [1, с. 11]. Тому, на нашу думку, задача ефективного розвитку інвестиційного потенціалу підприємств плодоовочевої консервної промисловості може бути вирішена шляхом удосконалення організаційних форм функціонування господарюючих суб'єктів. Загальним вектором у цьому процесі має стати координація та поєднання зусиль усіх учасників галузі з вирощування, зберігання та переробки плодів, овочів та ягід.

У відповідності до поглядів провідних вчених-економістів, удосконалення організаційних форм господарювання підприємств АПК з метою активізації інвестиційної діяльності може відбуватись по одному із чотирьох основних напрямків:

1) посилення державної підтримки шляхом реалізації програмно-цільового підходу розвитку підприємств галузі [2—4];

2) підвищення ролі галузевих та міжгалузевих асоціацій;

3) активізація процесів вертикальної інтеграції та кооперації [5];

4) перехід до кластерної моделі розвитку [6—10].

Позитивним прикладом реалізації програмно-цільового підходу розвитку плодоовочевих консервних підприємств є досвід республіки Білорусь [11]. У цій країні послідовно затверджено та реалізовано Програму розвитку консервної галузі на 2003—2005 роки [12], Програму виробництва плодоовочевої консервованої продукції в Республіці Білорусь в 2012—2015 роках [13].

Розвиток плодоовочевих консервних підприємств Білорусі відбувається на основі директивного планування та за всебічної підтримки держави. Побудовано нові сучасні виробництва з випуску консервованої продукції, проведено технічне переоснащення низки консервних заводів. Реалізація заходів програми дозволила практично повністю забезпечити потреби республіки в соковій продукції, консервах з огірків і зеленого горошку. Істотно збільшилося виробництво консервів з томатів, із грибами, квасолею, томатних соусів, кукурудзи консервованої [11].

Однак більшість плодоовочевих консервних підприємств України мають приватну форму власності і за існуючих економічних умов розраховувати на фінансову підтримку держави не можуть. До того ж в Україні практично відсутній позитивний досвід реалізації цільових програм розвитку підприємств АПК. Тому, на нашу думку, програмно-цільовий підхід не може розглядатись як основний організаційний напрямок удосконалення процесів формування та реалізації інвестиційного потенціалу виробників плодоовочевих консервів.

Доволі розповсюдженою практикою в Україні є створення галузевих та міжгалузевих асоціацій з метою підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості харчових підприємств. Активно діють Національна асоціація цукровиків України, "Союз птахівників України", Асоціація виробників

молока, "Укрм'ясо" тощо. Асоціація підприємств "Овочі України" поєднує на даний момент 66 суб'єктів господарювання, однак в існуючих умовах має недостатній вплив на формування інвестиційної політики в галузі. Актуальною задачею є створення та посилення ролі добровільних галузевих об'єднань плодоовочевих консервних підприємств за прикладом деяких інших галузей АПК. Разом з тим, слід відверто сказати, що галузеві асоціації є недостатньо дієвим інструментом розвитку інвестиційного потенціалу, оскільки не мають реальних важелів впливу та інструментів реалізації інвестиційних можливостей.

Досвід найбільш успішних підгалузей АПК (кондитерської, пивобезалкогольної, птахівництва) наочно демонструють успішність стратегії вертикальної інтеграції та концентрації виробництва. Загальний алгоритм реалізації зазначеної стратегії є наступним [11]:

1. Придбання (приватизація) діючого підприємства.
2. Модернізація виробничих фондів з метою налагодження випуску найбільш затребуваної номенклатури продукції.
3. Формування стабільного грошового потоку на основі випуску базового асортименту, формування первинного інвестиційного потенціалу.
4. Створення стабільної сировинної бази шляхом самостійного вирощування плодів чи тісного співробітництва із аграрними підприємствами.
5. Покращення маркетингової стратегії шляхом виведення на ринок потужного бренду.
6. Розширення асортименту продукції, виробництво продуктів з високим маржинальним прибутком.
7. Нарощування та капіталізація грошових потоків.
8. Поглиблення вертикальної інтеграції та диверсифікації, шляхом придбання або створення нових підприємств.
9. Вихід на фондову біржу шляхом проведення ІРО чи випуску облігацій.

Модель розвитку на основі вертикальної інтеграції найбільше підходить для потужних аграрних холдингів. Її реалізація на малих та середніх підприємствах АПК у сучасних умовах неможлива. Тому, на нашу думку, ключовим організаційним напрямом формування та реалізації інвестиційного потенціалу підприємств плодоовочевого консервного виробництва має стати впровадження кластерної моделі розвитку. Вона, зокрема, передбачає розташу-

вання у безпосередній близькості кінцевих виробників, постачальників, дослідницьких лабораторій, навчальних установ, що є рушійними факторами розвитку регіональної економіки.

Зростаюча кількість досліджень по всьому світові вказує, що географічна близькість відповідних економічних видів діяльності дає можливість для більш високого рівня продуктивності та інновацій [14, с. 215], а також сприяє залученню інвестиційних ресурсів, реалізації інвестиційних можливостей, забезпеченню високих стандартів якості продукції посилення.

Впровадження кластерного підходу надає підприємствам перевагу над більш ізольованими конкурентами, надає доступ до більшої кількості постачальників та послуг підтримки, адаптованих до вимог споживачів, до досвідченої та висококваліфікованої робочої сили, та сприяє передачі знань та навичок. Кластерний підхід дає можливість компаніям фокусуватися на тому, що вони знають та роблять найкраще, не займаючись речима, які вони не можуть зробити найкращим чином. Компанії також виграють від синергії. Серед усіх переваг кластерного підходу, найбільш важливим є доступ до інновацій, знань та "ноу-хау" [15].

Кластери, які вже функціонують, мають також надійні внутрішні джерела фінансової й технічної підтримки: тимчасово вільні засоби членів кластерної системи, мобілізовані засоби амортизаційного фонду та ін. Окрім того, перехід до кластерної моделі розвитку дозволить сконцентрувати всі ресурсні сили (виробничі, природні, інтелектуальні, матеріальні, інформаційні й інші) на географічно обмеженій території, а також надасть широкі можливості для тісної взаємодії влади й бізнесу, стратегічного планування розвитку регіону, поліпшення інвестиційного мікроклімату. Кластери інноваційно-інвестиційної спрямованості, що функціонують у найбільш привабливих секторах економіки, дозволяють більш ефективно використати залучений капітал, що є особливо актуальним для України в умовах гострого недоліку інвестиційних ресурсів, і виступають діючим інструментом розвитку перспективних галузей, що сприяють розвитку країни в цілому [16].

Розвиток плодоовочевих консервних підприємств відповідно до кластерної моделі є цілком закономірним, оскільки галузь в силу технологічних та географічних причин схильна до високого ступеня інтеграції із сільськогосподарськими підприємствами.

У випадку плодоовочевих консервних підприємств метою створення кластерів має

бути вирішення ключових проблем, що заважають розвитку виробництва: відсутність стабільних сировинних зон, недостатній розвиток логістики, а також недостатня інноваційність технологічних процесів та продуктів.

При цьому впровадження кластерної моделі розвитку у виробництві плодоовочевої консервної продукції дозволить вирішити низку актуальних для держави завдань:

- підвищення зайнятості населення у сільській місцевості й поліпшення кадрової інфраструктури регіону;

- підвищення конкурентоспроможності регіонів у цілому й підприємств-членів кластера зокрема;

- можливість участі у великих інвестиційних програмах;

- зменшення витрат на дотації економічно слабким регіонам при збільшенні бази оподаткування;

- можливість більш швидкого й ефективного розподілу й використання нових знань, наукових досліджень і відкриттів [16].

На нашу думку, створення плодоовочевого кластеру є найбільш доцільним та оптимальним напрямом удосконалення процесів формування та реалізації інвестиційного потенціалу плодоовочевих консервних підприємств з точки зору структури та особливостей розвитку даної підгалузі харчової промисловості. Позитивний вплив кластеризації полягатиме у наступному:

- вирішення сировинної проблеми шляхом посилення співпраці між сільськогосподарськими та переробними підприємствами плодоовочевого підкомплексу;

- покращення інвестиційного клімату в галузі, як наслідок посилення співпраці із органами місцевої та державної влади;

- інтенсифікації впровадження нових технологій, як наслідок координації зусиль наукових установ, плодоовочевих підприємств, виробників та імпортерів обладнання;

- підвищення рівня кадрової складової інвестиційного потенціалу шляхом створення системи підготовки та перепідготовки персоналу в рамках кластеру;

- покращенні умов реалізації продукції на основі консолідації виробників плодоовочевих консервів при проведенні переговорів із торговельними підприємствами;

- зниження витрат на придбання та розповсюдження технологій тощо.

Для місцевих органів влади ефект від впровадження плодоовочевого кластеру полягатиме в підвищенні величини податкових надходжень, зростанні зайнятості населення, поліп-

шенні соціально-економічного становища в регіоні при мінімальних фінансових витратах на створення та забезпечення діяльності кластеру з боку органів місцевої влади.

Перехід до кластерної моделі розвитку має відбуватися на засадах проактивності, добровільності, солідарності та економічної ефективності.

Загальна послідовність дій при утворенні плодоовочевого кластеру може бути такою:

1. Налагодження комунікативних зв'язків та проведення роз'яснювальної роботи. Основною задачею цього етапу є формування у потенційних учасників кластеру вичерпного розуміння необхідності, механізму та послідовності впровадження кластерної моделі розвитку. Провідна роль при цьому належить ініціатору або ж фасилітатору процесу, до функцій якого відноситься саме мотивація учасників кластеру до спільних дій. У ролі фасилітатору можуть виступати державні та місцеві органи влади, профільні наукові установи, підприємства, що мають стратегічне бачення розвитку галузі тощо.

2. Визначення ролі кластеру та стратегічних задач його формування. При цьому необхідно дослідити якісні та кількісні характеристики майбутнього кластеру. Якісний аналіз характеристик кластерного утворення має полягати у визначенні характеру взаємодії учасників технологічного процесу, починаючи від вирощування плодів та овочів й закінчуючи їх реалізацією. При цьому слід виокремити сектори, що мають найбільший рівень впливу на переробку плодоовочевої продукції. Для цього слід провести аналіз за моделлю "витрати-випуск".

Критерієм вибору регіонів для створення кластерів доцільно визначити коефіцієнт локалізації, що використовується для вимірювання просторової концентрації компаній промислового сектору. Оскільки вирішальним фактором розміщення підприємств консервної промисловості є близькість до сировинної зони, то обґрунтованим є використання коефіцієнту локалізації саме за цим параметром. Додатково у процесі кількісного аналізу доцільно використовувати показники: коефіцієнт локалізації виробництва плодоовочевих консервів; частка експорту та імпорту продукції, що припадає на дану територіальне утворення; обсяг споживання продукції у межах кластеру.

Коефіцієнт локалізації (K_L) або концентрації виробництва на території регіону обчислюється за формулою:

$$K_L = \frac{P_{в.р.}}{P_{в.к.}} \quad (1),$$

де $P_{в.р.}$ — частка підприємств галузі у загальному обсязі виробництва промислової продукції області;

$P_{в.к.}$ — частка підприємств галузі у загальному обсязі виробництва промислової продукції країни.

Для галузей спеціалізації показник K_d має бути більшим 1. Розмір коефіцієнта свідчить про ступінь спеціалізації району щодо виробництва того чи іншого виду продукції.

3. Визначення географічних кордонів кластеру на основі результатів попереднього етапу. Кластер може бути сформованим у межах однієї чи кількох областей. Загальним принципом є вибір такого кордону, що дозволить поєднати якнайбільшу кількість учасників без втрати технологічної однорідності та керованості процесами.

4. Визначення загальної моделі кластеру та кластероутворюючих підприємств. У залежності від особливостей галузі, структура кластеру може бути різною. Проте у будь-якому разі вона має бути побудована на принципах оптимальної ефективності взаємодії учасників.

5. Розробка стратегічного плану розвитку кластеру, розробка положення про плодоовочевий консервний кластер та стратегічної програми його розвитку. У загальному вигляді стратегічні цілі кластеру є традиційними: максимізація прибутку усіх учасників, збільшення частки ринку, капіталізація грошового потоку, виконання соціальної функції. Проте відповідно до стадії життєвого циклу кластеру та його внутрішньої структури стратегічний план розвитку матиме відмінні пункти. Наприклад, на етапі формування кластеру актуальними є стратегії гармонізації інвестиційного середовища, синхронізація розвитку учасників кластеру, формування первинного сталого грошового потоку.

Агресивна стратегія управління інвестиційним потенціалом у більшій мірі притаманна кластерам, що мають сформовану структуру та володіють достатньо сталим розвинутим потенціалом залучення інвестицій.

6. Визначення тактичних дій учасників кластеру на найближчу перспективу.

7. Алгоритмізація механізмів взаємодії учасників кластеру та визначення зон відповідальності. Найбільш дискусійними питаннями при цьому можуть стати механізм розподілу ринку збуту, визначення частки кожного підприємства у спільних інвестиційних проєктах тощо.

Наразі формування кластерної моделі розвитку підприємств плодоовочевого консервного виробництва відбувається на базі потужних лідерів галузі. При цьому, вплив профільних наукових установ, галузевих асоціацій та органів влади є мінімальним. Активна участь дрібних підприємств здатна підсилити наявні стратегічні переваги та сформувані цілісне бачення напрямків розбудови галузі на основі реалізації інвестиційного потенціалу та максимального врахування інтересів усіх учасників ринку.

Стратегічні задачі створення плодоовочевого кластеру можуть бути визначені так: підвищення інвестиційного потенціалу підприємств плодоовочевого консервного виробництва за рахунок спільної реалізації інвестиційних можливостей підприємств-учасників Кластеру та сприяння інноваційному розвитку виробництва, зберігання, переробки та реалізації плодів та овочів на основі добровільного поєднання зусиль усіх учасників кластеру.

Якісний аналіз характеристик кластерів, що формуються, був проведений на основі моделі "витрати-випуск". Було виявлено, що промислова переробка овочів та фруктів має тісні економічні зв'язки з рядом секторів народного господарства. Найбільша частка проміжного споживання припадає на наступні галузі (модель витрати-випуск):

- виробництво інших харчових продуктів;
- освіта;
- охорона здоров'я та соціальна допомога.

Проте найбільша частка у споживанні продуктів переробки плодів та овочів традиційно припадає на домашні господарства.

Серед забезпечуючих видів діяльності слід виділити такі:

- рослинництво, а саме: вирощування плодів та овочів;
- виробництво скла, а саме: склотарі;
- оптова і роздрібна торгівля;
- виробництво жирів.

Таким чином при формуванні кластеру необхідно приділити підвищену увагу таким характеристикам регіону:

- забезпеченість сировиною;
- рівень споживання продукції та купівельна спроможність населення;
- споживчий потенціал закладів освіти та охорони здоров'я;
- наявність у регіоні підприємств з виробництва скла та харчових жирів;
- розвиненість торгівельної інфраструктури.

Зважаючи на територіально-адміністративний устрій України, доцільно розвивати кластери у межах області або економічного району, де наявні усталені господарські зв'язки та співробітництво на рівні місцевої влади.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У роботі проаналізовано основні напрями формування та реалізації інвестиційного потенціалу підприємств АПК, що займаються виробництвом, зберіганням, переробкою та реалізацією плодоовочевої продукції шляхом вдосконалення організаційних форм господарювання. Визначено, що, зважаючи на структуру та територіальне розміщення плодоовочевих підприємств, найбільш доцільним напрямом удосконалення процесів формування та реалізації їх інвестиційного потенціалу є впровадження кластерної моделі розвитку.

Запропоновано та обгрунтовано схему організації та взаємодії учасників плодоовочевого кластеру. Представлено алгоритм утворення плодоовочевого кластеру, що принципово складається із семи етапів, впровадження яких покладено на ініціатора (фасилітатора) створення кластеру.

Метою подальших наукових досліджень має стати розробка детальної моделі утворення плодоовочевого кластеру на основі поєднання зусиль та економічних інтересів виробників плодів та ягід, переробних підприємств АПК, наукових установ та органів державної і місцевої влади.

Література:

1. Дідух С.М. Формування та оцінка інвестиційного потенціалу підприємств плодоовочевої консервної промисловості України: автореф. дис. ... канд. екон. наук / С.М. Дідух; Херсон. нац. техн. ун-т. — Херсон: Астропринт, 2013. — 20 с.: табл., рис. — Бібліогр.: с. 16—18.
2. Пріб К.А. Програмно-цільовий підхід в антикризовому регулюванні сільського господарства / К.А. Пріб // Інноваційна економіка. — 2012. — № 6. — С. 151—155.
3. Коденська М.Ю. Напрями фінансування інвестицій на виконання державних цільових програм розвитку АПК України / Коденська М.Ю. // Агроінком. — 2008. — № 3—4. — С. 29—34.
4. Саблук П.Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська; ННЦ "Ін-т аграр. економіки". — К., 2012. — 42 с.

5. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності / М.Ю. Коденська // Економіка АПК. 2006. — № 6. — С. 24—31.

6. Волкова С.Ф. Аналіз кластерної політики господарювання в галузі хлібопродуктів [Електронний ресурс] / Т.О. Вергун, С.Ф. Волкова // Новейшие научные достижения — 2011: материалы Междунар. науч. конф. — София, Болгария, 2011. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2011/Economics/10_81247.doc.htm

7. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1 (183). — С. 3—12.

8. Єпіфанова І.Ю. Кластерна модель як напрямок підвищення ефективності інвестиційної діяльності промислових підприємств / І.Ю. Єпіфанова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2009. — № 6. — Т.1. — С. 24—27.

9. Продіус І.П. Кластерна модель розвитку винної галузі [Електронний ресурс] / І.П. Продіус, О.Б. Бровкова, Т.І. Адирова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2012. — № 3—4 (4—5). — С. 218—222.

10. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці: монографія / С.І. Соколенко. — К.: Логос, 2004. — 847 с.

11. Дідух С.М. Зарубіжний досвід та перспективи розвитку плодоовочевих консервних підприємств України / С.М. Дідух // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Умань, 2012. — Вип. 81. — Ч. 2: Економіка. — С. 183—191.

12. Постановление Совета министров Республики Беларусь от 27 января 2006 г. № 106 "О Программе производства плодоовощной консервированной продукции в Республике Беларусь на 2006—2010 годы" [Електронний ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — 07.02.2006. — Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=-C21200151&p1=1>

13. Постановление Совета министров Республики Беларусь от 25 июля 2012 г. № 681 "О Программе производства плодоовощной консервированной продукции в Республике Беларусь в 2012 — 2015 годах" [Електронний ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — 07.08.2012. — Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200681&p1=1>

14. Серік О.Д. Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможної економіки держави / О.Д. Серік // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 3. — Т. 2. — С. 214—217.

15. Посібник з кластерного розвитку. Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. EuropeAid/121495/C/SV/UA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>

16. Вишнева М.К. Место кластерных систем в процессе привлечения инвестиционных ресурсов // Материалы международной научно-практической конференции "Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес" (14—15 февраля 2008 г.) — Днепропетровськ: ПДАБА, 2008. — Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008febr/1_vishn.htm

References:

1. Didukh, S. M. (2013), "Forming and estimation of the investment potential of fruit and vegetable canning industry enterprises in Ukraine": Ph.D. Thesis, Economy and management of enterprises (by economic activity), Kherson national technical university, Kherson, Ukraine.

2. Prib, K.A. (2012), "Target-oriented approach to crisis management agriculture", Innovative economy, vol. 6, pp. 151—155.

3. Kodenska, M.Yu. (2008), "Directions finance investments to implement state programs of agricultural development Ukraine", Ahroinkom, vol. 3—4, pp. 29—34.

4. Sabluk, P. T. and Kodenska, M.Yu. (2012), Kontseptualni zasady rozrobky i realizatsii investytsiinykh prohram v aharno-promyslovomu vyrobnytstvi [Conceptual framework of development and implementation of investment programs in agro-industrial production], "In-t ahrary ekonomiky", Kyiv, Ukraine.

5. Kodenska, M.Yu. (2006), "Integration as the factor of activation of investment activity", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 24—31.

6. Volkova, S.F. and Verhun, T.O. (2011), "Analysis of cluster policy management in the industry of bread products", Noveishye nauchnie dostyazheniya-2011: materyali Mezhdunar. nauch. konf., [Online], available at: http://www.rusnauka.com/8_NND_2011/Economics/10_81247.doc.htm (Accessed 10 October 2015).

7. Sabluk, P. T. and Kropyvko, M. F. (2010), "Clustering as a mechanism to increase competitiveness and social orientation of agrarian economy", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 3—12.

8. Yepifanova, I.Yu. (2009), "Cluster model as the direction of improving the efficiency of investment activities of industrial enterprises", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 7, pp. 24—27.

9. Prodius, I.P. Brovkova, O.B. and Adyrova, T.I. (2012), "Cluster development model of wine industry", Ekonomika: realii chasu, vol. 3—4, pp. 218—222.

10. Sokolenko, S.I. (2004), Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the Global Economy], Lohos, Kyiv, Ukraine.

11. Didukh, S. M. (2012), "Zarubizhnyj dosvid ta perspektyvy rozvytku plodoovochovykh konservnykh pidpriemstv Ukrainy", Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva, vol. 81, pp. 183—191.

12. Council of Ministers of the Republic of Belarus (2006), "Resolution of the Council of Ministers of the Republic of Belarus of January 27, 2006 № 106 "On the Program of fruit and vegetable canned products in the Republic of Belarus for 2006-2010", available at: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200151&p1=1> (Accessed 11 August 2014).

13. Council of Ministers of the Republic of Belarus (2012), "O Prohramme proyzvodstva plodoovoshchnoi konservyrovannoi produktsyy v Respublyke Belarus v 2012 — 2015 hodakh", available at: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200681&p1=1> (Accessed 11 August 2014).

14. Sierik, O.D. (2009), "The concept of clusters and its role in the formation of a competitive national economy", Journal of Khmelnytsky national university, vol. 3, pp. 214—217.

15. Departament ekonomichnoho rozvytku, torhivli ta turyzmu Mykolaiivs'koi obldierzhadministratsii (2015), "Posibnyk z klasterneho rozvytku. Ukraina: Posluhy z pidtrymky MSP v priorytetnykh rehionakh", available at: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>

16. Vyshnevskaya, M.K. (2008), "Place of cluster systems in the process of attracting investments", Materyaly mezhdunarodnoj nauchno-praktycheskoj konferentsyy "Ynvestytsyonnye pryorytety epokhy hlobalyzatsyy: vlyianye na natsional'nuiu ekonomyku y ot del'nyj byznes", [Online], vol. 8, available at: http://www.confcontact.com/2008febr/1_vishn.htm (Accessed 10 October 2013).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2015 р.